

Fire evangelier – ett evangelium

Kortkurs på Folkehøgskolen Sørlandet

24. Februar 2018

v/Kurt Hjemdal

Evangeliene

- «Evangeliet er en Guds kraft til frelse», Rom 1,16
- Paulus bruker bestemt form:
- Det finnes bare ett evangelium, Gal 1,8
- Det han også omtaler som «Ordet om korset», 1 Kor 1,18

Evangeliene

- Det er det apostoliske budskapet om Jesu liv, lidelse, død og oppstandelse for oss, 1 Kor 15,1-5
- Ordet om «Die Köste» avgjørende
- Mange har forsøkt å presentere andre budskap som evangelium, men det er mennesketanker, villfarelse

Evangeliene

- Viktig å være våken så ikke ende under loven, Gal 3,1ff
- Eller i falsk frihet, Gal 5,7
- Evangeliet møter oss i NT - så vel i brevene som i de fire evangelieskrifter
- Det er åpenbaringsordet – Guds ord

Evangeliene

- Men hvorfor fire evangelier?
- Hvorfor så like?
- Hvorfor så forskjellige?
- Mange flere forelå, Luk 1,1-4
- Disse fire pekte seg snart ut og ble anerkjent i alle menighetene (Kanon)

Evangeliene

- De var skrevet av apostler eller aposteldisipler
- De var forskjellige, men med samme budskap
- Fire ser mer enn en – de utfylte hverandre
- Samlet og i bruk allerede ca 150 e Kr

Evangeliene

- Kjent og sitert allerede rundt og rett etter år 100 (Johs.fragment fra ca 120 i Egypt)
- De andre ikke troverdige, ikke anerkjent bredt
- Hvordan ble de til?
- Hvem skrev dem?

Evangeliene

- Hva sier de selv?
- Hva sier andre kilder?
- Det er arbeidet mye med disse spørsmålene
- Mange hypoteser er fremlagt
- Kan ikke vite endegyldig: De som kunne avklart er jo lengst borte

Evangeliene

- Men vi vet med stor sannsynlighet
- Tre av evangeliene har mye til felles
- Synoptiske: Syn – sammen; optisk, optiker – å se
- Matteus, Markus og Lukas kan leses sammen: En synopse

Evangeliene

- Felles om:
  - Disposisjon
  - Innhold
  - Fortellingsrekkefølge
  - Til dels ordrett likhet
- Nesten hele Markusevangeliet gjenfinnes hos Matteus og Lukas

Evangeliene

- Tydelig avhengighet
- Det kan tyde på at Markus er eldst
- Matteus og Lukas har en del fellesstoff som Markus ikke har
- Endelig har både Matteus og Lukas eget særstoff

Evangeliene

- Tokilde-hypotesen:
- Det ser ut til at Markus må ha foreligget og at de to andre har benyttet det
- En forestiller seg en talekilde i tillegg, Q
- Endelig har Matteus og Lukas hatt tilgang til hvert sitt særstoff, f eks Matt 1-2; Luk 1-2

Evangeliene

- Rabbinerne benyttet fortellinger/lignelser i sin undervisning
- De fremsatte korte og pregnante setninger, lette å memorere
- Det møter oss i de synoptiske evangelier
- Disiplene har memorert Jesu ord

Evangeliene

- Felles om disposisjonen:
- Døperen Johannes
- Jesu første fremtreden,
- hans virke i Galilea,
- hans vandring til Jerusalem,
- den stille uke med lidelse, død og oppstand.

Evangeliene

- Tidsrammen er ca ett år
- Virkeområdet frem for alt Galilea
- Klimaks i Jerusalem
- Matteus og Lukas fødsels- og barndomsfortellinger i tillegg

Evangeliene

- **Markusevangeliet**

- Det korteste – slutter med 16,8

- 16,9-20 senere tilføyelse

- Kun ganske få avsnitt er ikke med i Matt og Luk, 4,26-29; 7,31-37; 8,22-26

- «Lidelseshistorie med innledning»

Evangeliene

- Handlingens evangelium: «Og straks»
- Kun få taler, kap 4,1-32; 13,1-37
- Papias ord om Markusevangeliet ca 130 e Kr:
- *«Markus skrev som Peters tolk nøyaktig etter hukommelsen ned det Jesus hadde sagt og gjort – dog ikke i rekkefølge.»*

Evangeliene

- *For han hadde selv verken hørt Herren eller vært blant dem som fulgte ham, men først senere, som jeg sa, hørt Peter til...»*
- Markus Peters tolk
- Peters evangelium?
- Med det vi vet om Peter høres det sannsynlig ut: Han var aktiv og impulsiv

Evangeliene

- Detaljer tyder på at det er et øyenvitne som forteller, 4,38; 6,39
- Markus – hvem var han? Apg 12,12 og 25; 13,5 og 13; 15,37.39; Kol 4,10; 2 Tim 4,11
- Har han selv sett noe? Mark 14,51-52
- Vitnesbyrd fra 2 årh: Skrevet i Italia (Rom)

Evangeliene

- Bruken av latinske ord tyder på det, 12,14; 15,39
- Og: Skrevet etter Peters død (63-64 e Kr) ca 70
- Skrevet for ikke-jøder:
- Jødiske skikker forklares og arameiske ord oversettes, 5,41; 7,3 og 11; 7,34

Evangeliene

- Oppbygging:
- 1,1-13 Inngang – rett på sak
- 1,14 – 8,26 Første hoveddel: Hvem er Jesus?
Besvart i Peters bekjennelse: Messias, 8,30
- 8,27 -16,8 Annen hoveddel: Eksamen og ny undervisning, 8,27-33:

Evangeliene

- Jesus er Messias på lidelsens vei til død og oppstandelse
- 16,9-20 Tilføyet avslutning – har det vært en annen opprinnelig?
- Messiashemmeligheten, 1,25; 1,44; 3,12 ff:
- Jesus trenger ro for å fullføre sin gjerning

Evangeliene

- **Matteusevangeliet**

- Har med hele Markus bortsett fra 35 vers
- Har mye felles med Lukas i tillegg til Mark.:
- Logia-kilden – stort sett talestoff
- Særstoff ikke minst om forholdet til loven og Israel – og kirken

Evangeliene

- Talene er karakteristisk for Matteus: 5 lange taler 5-7; 10; 13; 18; 24-25
- Matteus ordner delvis stoffet etter innhold, se 5-7 og 8-9
- Jesus opptrer som lærer – den nye Moses?
- Matt taler om «synagogene deres», 4,23; 9,35; 10,17; 23,34

Evangeliene

- Antyder en situasjon da blitt skille
- Begivenhetene år 70 betydde den endelige utstøtelse av de kristne fra synagogen
- «Deres synagoger» synes å forutsette at det har skjedd
- Da er evangeliet blitt til etter år 70

Evangeliene

- Men i et jødisk miljø: Antiokia i Syria?
- Allerede rundt år 100 siterer flere kirkefedre evangeliet – altså ferdig en stund før
- Papias nevner Matteus som forfatter
- Overskriften fra 2. årh bekrefter dette
- Men levde Matteus så sent som etter 70?

Evangeliene

- Kan andre ha fullført hans beretning?
- Lite spor etter forfatteren i skriftet
- Overskriften og Papias antyder i hvert fall at Matteus en viktig rolle i tilblivelsen
- Matteus er en av de tolv, Mark 3,18; Matt 10,3; Luk 6,15

Evangeliene

- Ifølge Matt 10,9 er han den samme som Levi, se Mark 2,14
- Oppbygging:
- 1,1-4,11 Inngang: Fødsel og forberedelse
- 4,11-16,12 Første hoveddel: Jesus virker i Galilea

Evangeliene

- 16,13-25,46 Andre hoveddel: På vei mot korset
- 26,1-28,20 Tredje hoveddel: Lidelse, død og oppstandelse
- Matteus er det jødiske evangelium:
Slektstavlen i kap 1 er interessant for jøder

Evangeliene

- Understreker stadig at Skriften oppfylles, 1,22f; 2,5f; 2,15; 2,17f; 2,23
- GT tydelig bakgrunn, både direkte i sitater og gjennom henspilling på GT
- Jesus understreker at han er kommet for å oppfylle, ikke oppheve loven, 5,17-48

Evangeliene

- Selv tar han loven på alvor, 5,18-19
- Samtidig er han tydelig lovens Herre, Matt 5,21-48
- Han fastslår hva som er hovedsak, 22,40; 23,23
- Og er fri til å bryte de skriftlærdes lovtolkning, 11,19; 12,1-15

Evangeliene

- Han tar et kraftig oppgjør med deres praksis, 23,1-33
- Matt skriver for jøder – og har hele verden i sikte: Matt 2,1-15; 28,18-20
- Han understreker at evangeliet først er for jøder, Matt 10,5; 15,21-18

Evangeliene

- Men også at jødene tar anstøt – at de første blir de siste, Matt 19,30
- Riket skal tas fra dem og deres hus (tempelet) skal bli forlatt, 21,43; 23,38
- Men en dag skal de ta imot ham, 23,39, og Jesus kommer igjen før alle Israels byer er nådd, 10,23

Evangeliene

- Den nye pakts stamfedre er alle jøder:
Disiplene, 19,28
- Matt er alene om å bruke ordet «kirke»,
ekklesia, 16,18; 18,17
- Det brukes om disiplene: De er
utgangspunkt og urbilde

Evangeliene

- Evangeliet taler tydelig om det å bli og leve som disippel, Matt 28,19; 8,18-22; 16,24-26; 5,13-16
- Gud er Far, 6,9, og disiplene er hverandres søsken, 18,15-20
- Som representant for disiplene får Peter himmelrikets nøkler, 16,19,

Evangeliene

- I 18,18 bekreftes det at gaven er gitt til hele menigheten
- Dommen har en mer fremtredende plass hos Matt enn hos de andre evangelister
- Sist i alle fem taler møter vi den
- Og i en rekke lignelser og ord i tillegg

Evangeliene

- Gjelder de som forkaster Jesus, men også kirken, Matt 13,24-30; Matt 25,1-46
- Skriver Matteus til en kirke i ferd med å falle i søvn, siden han så sterkt understreker dette perspektivet?

Evangeliene

- Lukas

- Lukasevangeliet er det lengste skrift i NT
- Og det mest omfattende: Begynner før og slutter senere enn de andre synoptikerne
- Evangeliet har det mest elegante gresk i NT
- Det tyder på en velutdannet forfatter

Evangeliene

- Det samme gjør forordet, 1,1-4
- Her oppgir forfatteren at han har arbeidet målrettet og samvittighetsfullt, 1,1-4:
Systematiker, historiker
- Samtidig gjør han klart at han ikke er øyenvitne, 1,2

Evangeliene

- Lukas og Apg er åpenbart skrevet av samme mann, se Luk 1,3 og Apg 1,1
- Han opptrer flere ganger i Apg: «Vistykkene», 16,10-17; 20,5-15; 21,1-18; 27,1-28,16
- Ifølge det oldkirkelige vitnesbyrdet er denne mannen legen Lukas:

Evangeliene

- 1. Overskriften som er meget gammel
- 2. Kirkefedrenes vitnesbyrd (Ireneus m fl ca 180 e Kr)
- Lukas omtales blant Paulus medarbeidere, Kol 4,14; 2 Tim 4,11; Filem 24
- Ifølge Kol 4,14 er han lege

Evangeliene

- Ifølge Kol 4,10 og 14; 2 Tim 4,11 og Filem 24 kjente Lukas og Markus hverandre
- Ut fra Kol 4,11 og 14 er Lukas sannsynligvis den eneste ikke-jøde blant NT's forfattere
- Har skrevet 2/5 av NT: Lukas og Apostlenes gjerninger – mer enn noen andre

Evangeliene

- Har ca halve Markus, en del felles med Matteus, men også mye særstoff
- Hvis Luk og Apg er skrevet samtidig, er det etter at Paulus kom til Rom – ca år 60
- 1 Klemens brev fra 95 e Kr synes å vise til Apg

Evangeliene

- Det betyr at evangeliet er skrevet en gang mellom 60 og 90 e Kr
- Noen hevder ca 65 e Kr ut fra Apg's avslutning og Jerusalems plass i bøkene
- Andre hevder ca 80 på grunn av at Markus må ha foreligget

Evangeliene

- Hvem skriver han til?
- Teofilus – en rik mann som trenger opplæring og kan mangfoldiggjøre skriftet
- Til sin samtids menigheter – gir dem en samlet fremstilling av Jesu liv, død og oppstandelse og den eldste kirkes historie

Evangeliene

- Til ikke-kristne: Vil vise dem hvem og hvor viktig Jesus er – og for hvem han er
- Evangeliets særpreg:
- Det store perspektiv – universelt, 2,1; 2,14; 2,30-32; 3,6; 3,38
- Jesus sprenger alle grenser:

Evangeliene

- Til samaritanerne, 10,25-37; 17,11-19
- Til hedningene, 13,29
- Til de utstøtte, 7,36-50; 19,1-10; 23,40-43,
- Til tollere og syndere, Luk 15,11-32; 18,9-14
- Til kvinnene, Luk 1,26-38; 8,1-3; 10,38-42
- Til de fattige, 6,20; 16,19-31

Evangeliene

- Han advarer mot rikdommens farer, 6,24; 12,13-21; 16,19-31
- Ånden har en sentral plass, 1,16; 1,35; 2,25-32; 4,1 og 16; 4,18-21; 11,13; 24,47-49
- Luk er bønnens evangelium, 1-2; 3,21; 6,12; 9,18-22; 10,21; 11,1-13; 18,1-7 og 9-13

Evangeliene

- Luk er gledens evangelium, 1,14; 1,44; 2,10; 10,20; 15,6-7; 24,53
- Disposisjon:
- 1,5-2,52 Barndomsberetningene
- 3,1-9,50 Jesus virker i Galilea
- 9,51-19,27 Lukas reiseberetning

Evangeliene

- 19,18-24,53 Jesu lidelse, død og oppstandelse i Jerusalem
- Kap 24 er tydelig et «overgangskapittel» til Apg, Luk 24,49
- Luk er godt kjent i GT
- Og hvis «vi-stykkene» i Apg er Lukas «signatur» har han vært i Israel, 21,15

Evangeliene

- Har han snakket med Maria? Eller noen som kjente henne godt? 2,19 og 2,51
- Er Markus Peters evangelium, er Lukas langt på vei Paulus' evangelium
- Budskap: Jesus er Messias etter Skriften – synderes frelser og venn

Evangeliene

- **Johannes**

- Et stort skritt fra synoptikerne til Johannesevangeliet
- Så helt annerledes i form, språk, disposisjon og stoffvalg
- Langt mer dvelende og meditativt

Evangeliene

- Ikke opptatt av å få med mest mulig, men velger ut noen få episoder som kaster lys over hvem Jesus er
- Setter på en helt annen måte lyset på Jesus: Hvem er han egentlig?
- Ikke foto, men maleri – ikke beretning, men preken

Evangeliene

- Hvorfor er det slik?
- Sannsynligvis skrevet sist – frem mot år 100
- Synoptikerne foreligger, liten grunn til å gjenta
- Har en annen agenda: Ikke historien om Jesus, men «mitt vitnesbyrd»

Evangeliene

- «Slik møtte jeg ham, så ham, hørte ham»
- Skriver i lys av oppstandelsen: Fra 1,1 vet vi hvem Jesus er
- Forfatteren har forstått, og det preger hele fremstillingen
- Han vil overbevise ved sitt vitnesbyrd, 20,31

Evangeliene

- Han har åpenbart vært tett på Jesus, 1,35-39; 3,1
- Øyenvitne, 2,6; 4,6; 6,10; 19,35; 20,8
- Godt kjent med jødiske høytider, 7,12; 11,55
- Med landets geografi, 4,5 og 11
- Og religiøse tradisjoner, 4,19

Evangeliene

- «Den disippelen Jesus hadde kjær», 13,23; 19,26; 20,2; 21,7 og 20
- Synoptikerne peker på en «Innerkrets», Mark 5,37; 9,2; 14,33
- Peter nevnes sammen med Andreas, Filip, Thomas og Judas
- Jakob henrettes år 44, Apg 12,2

Evangeliene

- Da er Johannes den som naturlig står for tanken
- Stemmer med overskriften og oldkirkens tradisjon
- Sterkt omstridt i dag, men ingen har kommet opp med bedre svar

Evangeliene

- Tradisjonen knytter den eldre Johannes til Efesos
- Og Epifanios av Salamis (død 409) sier Joh skrev etter å ha vært på Patmos
- Mye tyder altså på at det er skrevet sent og i Efesos
- Hvem skriver han til?

Evangeliene

- Opplysninger om jødernes høytider og skikker, kan tyde på hedningekristne lesere 2,6 og 12; 19,40
- Bruken av Logos i 1,1-18 og hele ordbruken likeså: «Guds rike» hos synoptikerne er hos Joh erstattet med «Evig liv»

Evangeliene

- Sannsynlig å tenke på menighetene i og rundt Efesos – en gresk leserkrets
- Særpreg:
- Mye tyder på at Joh forutsetter synoptikerne
- Han utfyller og korrigerer stillferdig

Evangeliene

- Ifølge synoptikerne er Jesus i Jerusalem en gang, virker han ett år
- Joh viser at Jesus har vært i Jerusalem en rekke ganger
- Han nevner minst tre påskefester og forutsetter at Jesus har virket over to til tre år

Evangeliene

- Han gjengir beretninger som ikke er nevnt hos synoptikerne
- Og det han er felles med dem om, gir han sin spesielle utforming
- For ham er Jesu under «tegn» som peker på Jesus og sier noe om hvem han er
- Han bruker tallsymbolikk: 7-tallet er viktig

Evangeliene

- 7 tegn og 7 taler
- 7 «Jeg er...»ord
- Oppbygning:
- 1,1-18 Prolog
- I. 1,19-12,50 Jesus åpenbarer sin herlighet i ord og gjerning – ca 3 år

Evangeliene

- A. 1,19-4,42 Jesus åpenbarer sin herlighet – Israels frelser, verdens frelser
- B 4,43-12,50 Jesus åpenbarer sin herlighet under stigende motstand
- II. 13,1-20,31 Jesus åpenbarer sin herlighet i lidelse, død og oppstandelse – 3 dager

Evangeliene

- A. 13,1-17,26 Fotvasking, avskjedstale og bønn
- B. Herliggjørelse: Lidelse, død og oppstandelse
- 21,1-25 Epilog
- Evangeliet er tillagt stoff underveis til den form det har i dag:

Evangeliene

- 7,53-8,11 mangler i de eldste håndskrifter
- 21,1-25 antyder at andre har skrevet, se 21,24: Disipler av Johannes?
- Synes opprinnelig å være avsluttet i 20,30-31
- Johannes er teologen bl. evangelistene

Evangeliene

- Med sitt vitnesbyrd bekrefter han Paulus forkynnelse:
- Jesus er sann Gud som er blitt virkelig menneske, Kol 1,15-20; Joh 1,1-18
- Han er forsoneren som bærer verdens synd, 2 Kor 5,21; Joh 1,29
- Gud er den treenige, Ef 1,3-14; Joh 14-16